

КИЇВСЬКА ВЕСНА

ББК 63.3 (4 УКР) 64
К 38

К 38 Кіївська весна / Упоряд. і ред. О. Шевченко. —
К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2005. — 576 с.

ISBN 966-7601-58-7

Це було повернення весни свободи — весни, розчавленої радянськими танками у серпні 1968 року в Празі. Тепер вона поверталася і в Чехословаччину, і в Німеччину, і в Україну — щоб перемагати. Але перші її кроки були несміливі, обережні. У літку 1987 року, коли українські політв'язні, достроково випущені з російських концтаборів, повернулися на Батьківщину, про легальну політичну опозицію в московській імперії ще не могло бути й мови. Український культурологічний клуб став першим паростком руху опору. Він приніс людям надію.

Книга є документально-публіцистичним виданням, що висвітлює суспільно-політичну атмосферу в радянській Україні 1987 — 1988 років. Молодшим читачам вона допоможе глибше пізнати переддень національно-визвольної революції кінця 80-х — початку 90-х років. Водночас вона нагадає усім журналістам і всім чиновникам про абсолютну необхідність — за будь-якого політичного режиму — чесних слів і чесних вчинків.

Ось і Помаранчева революція, у дні якої завершувалася робота над цією книгою, ще раз дала всім урок: свободу не спинити.

ББК 63.3 (4 УКР) 64

Статті подано з дотриманням особливостей мови авторів.

Від імені всіх причетних до діяльності Українського культурологічного клубу висловлюємо ціну вдячність Дослідній фундації імені Олега Ольжича в США за сприяння у виданні цієї книги.

© Шевченко Олесь. Текст, упорядкування, 2005
© Соловей Олесь, художнє оформлення, 2005
© Видавництво імені Олени Теліги.

Оригінал-макет, 2005

ISBN 966-7601-58-7

Леопольд ЯЩЕНКО

НЕЛЕГКИЙ ШЛЯХ НАРОДНОГО ХОРУ

Шлях етнографічного хору «Гомін» доволі складний і драматичний. Народжувався хор двічі, сам із себе, просто неба на землі. Уперше це сталося 1969 року на схилах Дніпра. Вже тоді хор узявся за відродження народних свят і звичаїв, насамперед календарних (новорічні колядки та щедрівки, веснянки, свято Купала).

Нашим ідейним натхненником був відомий український скульптор, художник і етнограф Іван Макарович Гончар, який мешкав неподалік від Лаври у власному будинку. Його колекція старожитностей, яку він збирав майже все життя, була відома не тільки в Україні. До нього в домашній музеї сходилися шанувальники народного мистецтва цілими групами. Насамперед це були студенти, небайдужі до справи духовного відродження України.

Отож, не дивно, що садиба Івана Гончара стала тим осередком, де ще з 60-х років формувалися колядницькі ватаги, які утверджували з року в рік народний звичай в умовах великого міста. Поступово визріла думка про те, що час рухатися далі і братися за веснянки, свято Купала, весілля тощо і відроджувати їх не тільки на сцені, але й у побуті.

Як зараз пам'ятаю, перше зібрання ентузіастів відбулося поблизу садиби Гончара якраз на Великдень 1969 року. Справа була нова, практичного досвіду ми не мали. Я, музикознавець-фольклорист за фахом, на той час був безробітний (звільнений 1968 року з Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Рильського АН УРСР за підпис відомого колективного листа до ЦК КПРС з приводу закритих судових процесів в Україні та Москві). Однак у пригоді стало те, що, подорожуючи по селях, я призбирав чимало пісень, у тому числі й веснянок. Отже, довелося брати ініціативу на себе і, мало-помалу, на тлі пробудженої весняної природи, над широким Дніпром залинуали закличні життерадісні пісні — «Весняночко-паяночко», «Розлилися води на чотири броди» тощо. Все це так органічно вписувалося в навколишнє середовище, що здавалось, саме цього нам досі не вистачало.

Вже на травневі свята ми вийшли з веснянками на люди — у Центральний парк культури та відпочинку. Іван Макарович допоміг нам посвятковому прибратися, надавши народний одяг зі своєї колекції. Серед учасників цього починання були, як пам'ятаю, молоді студійці хору ім. Верховки Ніна Матвієнко, Раїса Решетняк, Олесь Харченко — відомі нині професіональні артисти.

Окрілені успіхом, ми вирішили готовуватися до свята Купала. Обрали зручну галевину на кругосхилі Дніпра, впорядкували її, самотужки встановили лавки для хористів і почали регулярні репетиції двічі на тиждень. Це було, як ми його назвали, наше мале «співоче поле» (якраз на узбіччі нинішнього величного Співочого поля).

Порівняно з попередніми колядницькими ватагами, які мали суттєвий характер, це вже була цілком нова якість. Тож не випадково свою біографію «Гомін» веде з 1969 року, хоч наперед ми не могли знати, що вийде з наших починань, та й саму назву хору взяли собі не відразу.

Перші два літа свято Купала ми влаштовували на Трухановому острові, а потім перейшли в Гідропарк, де вже діяла нова станція метро-політену. Зимували ж першу зиму в «червоному кутку» профтехучилища заводу «Більшовик», де працював один із наших хористів. А пізніше перейшли в палац культури «Харчовик» (нині Дитячий музичний театр), де перебували на напівлегальному становищі.

Та якби ж то все обмежувалося тільки співами. Патріотично налаштована молодь не тільки співала саме народні пісні, обминаючи сучасні твори радянських композиторів про партію та щасливе колгоспне життя. По руках ходив самвидав, а 22 травня ми сходились до пам'ятника Т. Шевченкові, і це також стало новою традицією. Скінчилося все тим, що восени 1971 року хор було ліквідовано, а чимало його учасників зазнали репресій.

Згадуючи ті часи на відстані, мимоволі запитуєш себе: а чи правильно ми все робили, чи не припустилися помилок? Загалом, я вважаю, уникнути помилок було неможливо: «необстріляні» хлопці та дівчата не мали досвіду конспіративної роботи, дехто дозволяв собі відверті балачки на політичні теми, які користі не приносили, а тільки шкоду. Не обходилося і без різного роду провокаторів та сексотів. Декого з них ми «розкусili» і застерігали легковірних, щоб не розпускали язика.

З іншого боку, хоровий спів не міг бути законспірованим на зразок якоїсь релігійної секти — народний хор це публічність, і нашим завданням було розширити співоче коло, ініціювати масовий рух за відродження пісен-

ної культури народу. Оскільки від влади годі було чекати якоїсь допомоги і реклами, ми заличували нових учасників і симпатиків саме співами в людих місцях. І це давало свої результати, а водночас нервувало владні структури. Справою хору «Гомін» зайнялися партійні органи та органи державної безпеки на найвищому рівні. (Це підтверджують офіційні документи, які збереглися в державних архівах).

Особливе занепокоєння влади викликало 22 травня. На противагу стихійним зібранням виці партійні органи приурочили на цей день відкриття фестивалю «Київська весна», одночасно в різних місцях, у тому числі й у Парку ім. Т. Шевченка. В цей день там виступали кращі художні колективи й відомі літератори. Концерти тривали десь до 22.00, але люди не розходились, і після офіційної частини починається «другий відділ». До пам'ятника сходились молоді поети з позацензурними віршами, декламувалися твори Т. Шевченка, лунали стихійні співи, які тривали до глибокої ночі.

Отже, задум партійного керівництва не спрацював, і тоді ставлення до 22 травня круто змінилося: цей день був оголошений націоналістичним святом, і всяки «зборища» біля пам'ятника були заборонені. Останній раз відкриття фестивалю «Київська весна» в парку відбулося 1971 року, рівночасно хорові «Гомін» (а також студентам університету) було заборонено з'являтися в парку. (Дивним чином ректорові університету, нагородженному президентом Л. Кучмою званням Героя України, вдалося зберегти атмосферу ігнорування студентами Шевченківських днів до цього часу. — О.Ш.).

Не всі, однак, послухалися цих заборон, і мені як керівникові хору довелося за це відповідати — восени 1971 року мене було виключено зі Спілки композиторів (поновлено аж у 1989 р.).

Добре пам'ятаю 22 травня 1972 року. Хору «Гомін» на той час уже не існувало. Але до парку ім. Т. Шевченка йшла велика маса людей. На вимогу представників влади розійтися люди не зважили, і тоді загін міліції врізався в натовп і почав силоміць відтісняти людей від пам'ятника. Площа перед університетом була заповнена народом, транспорт був зупинений, звідусіль чулися вигуки обурення й протесту. Того дня було чимало арештованих, багатьох покарали пізніше.

Суворий нагляд за парком тривав ще довгі роки по тому. Усіх, хто приходив 22 травня до пам'ятника з квітами чи у вишиванці, міліція перестрівала і заводила в сусідній ЖЕК, перевіряла документи, а потім надсилала відповідні сигнали на місце роботи чи навчання. (Мене особисто за таким «сигналом» попередив секретар парторганізації академічного

Андрій Горбаль і Гриць Герчак — спостерігачі свята Івана Купала на Гідропарку.

Фото надав Леопольд Ященко.

інституту В. Кокунін: «Я вас должен предупредить, чтобы вы не взводили распространять свои взгляды в нашем коллективе». — О. Ш.). Ось таким способом комуністична влада викорчувала прояви «націоналізму».

Вдруге, після великої перерви, хор народився 1984 року на алеях Гідропарку. Згодом він повернув собі свою назву, яка також вважалася «націоналістичною», й активно прилучився до участі в різних громадсько-політичних акціях.

Окремі хористи брали діяльність у роботі Українського культурологічного клубу, хоч у голос цього і не афішували. І це закономірно, якщо зважити, що саме існування нашого хору за тих умов було не просто виявом потягу до мистецтва — воно диктувалося усвідомленою потребою всеобщого духовного відродження, яка проявлялася паралельно в різних сферах. Спільність інтересів відчувалася на відстані, обходячись у добу «застою» без публічних декларацій.

З другої половини 80-х років хор «Гомін» офіційно приписаний у Будинку культури Київметробуду. Проте навіть офіційний статус не убеєзпечував його від переслідувань.

Пригадується такий епізод. 5 липня 1986 року ми влаштували традиційне свято Купала в Гідропарку, на березі Венеціанської протоки. Все пройшло добре, на крутосхилі й на мосту зібралося повно глядачів, і навіть чорнобильська трагедія не порушила народну традицію. Було оголошено, що продовження свята відбудеться наступного вечора, в неділю. (Тоді ми збиралися два вечори підряд — у суботу й неділю, щоб застрахуватися на випадок дощу).

Аж ось наступного ранку мене викликають на розмову в Дніпровський райвиконком, де, незважаючи на вихідний день, зібралися увесь партійний та радянський актив. Розмову вів голова райвиконкому тов. Крук. «Де ваш офіційний дозвіл, де список учасників свята?»

Леопольд Ященко з «гомінчанами» — свято Івана Купала.

Фото надав Леопольд Ященко.

Списку у мене не виявилось, і було б справді смішно його укладати, а щодо офіційного дозволу, то він у мене був, але, як з'ясувалося, «не на тому рівні»...

— Ми забороняємо вам проводити свято в нашому районі. Ідіть у свій Ленінський район і там співайте!

— Але ж там річки немає, а Дніпро у нас один на всіх...

— Це мене не стосується. Свято Купала — це не радянське свято.

— Але ж я не встигну попередити людей, і вони все одно прийдуть, як домовились. Отже, нам доведеться почекати, поки посходяться всі учасники, а тоді ми підемо в інший район.

Зрештою, ми так і зробили: коли всі по-святковому вбрани хористи зійшлися, ми організовано рушили в сусідній Дарницький район (це по другий бік від лінії метро). А за нами вслід і вся маса глядачів із глузливими репліками на адресу влади та міліції.

А що ж далі? Коли нас затиснула публіка з усіх боків на алеї парку, мимоволі

Пливи, віночку!

Фото надав Леопольд Ященко.

виникла ідея вийти на сцену неподалік розташованого Зеленого театру, тим більше, що й слухацька аудиторія була нам забезпечена. Там на сцені ми й відспівали успішно всю свою програму. І навіть вербове деревце встановили на сцені для купальського хороводу («Кругом Маринонки ходили дівочинки»). А як уже стемніло, найсміливіші дівчата пішли знов на Венеціанську протоку пускати вінки із запаленими свічками. Міліція на цей раз, слава Богу, не перешкоджала...

Як і слід було чекати, за кілька днів по тому я дістав суверу догану за те, що самовільно зайняв сцену Зеленого театру. (Сигнал надійшов з Дарницького району).

Сьогодні навіть мені самому часом важко віриться, що таке могло бути. Але ж було, і не так давно, і було не до сміху. Зате тепер ми вже співаємо все, що захочемо, не бігаючи за дозволом по інстанціях і не виaproшууючи ліцензію на кожну пісню. І ми горді з того, що перші в Києві, слідом за галичанами, заспівали «Ще не вмерла», «Ой у лузі червона калина», «Боже великий, єдиний».

Михайло ШУЛЯК

ВІД ІВАНА ГОНЧАРА ДО УКК

Про УКК я почув на початку жовтня 1987 року від Івана Гончара, в якого я тоді був щоденным безплатним помічником по господарству. Мене зацікавив новий осередок вивчення нашої історії, не зашореної компартійною ідеологією. Адже що таке комуністична правда і їхня ж справедливість, мені було добре відомо. Тож де й від кого я міг почути правду, як не від таких же упосліджених владою, як і сам. До того часу я надіслав у різні радянські і міжнародні правозахисні органи стільки скарг, скільки років Україна носила російське ярмо. А ще п'ять разів відсилав у «зореносну» свого паспорта з вимогою задовольнити мое вимущене бажання залишити свою «малу» і «велику» Батьківщину і виїхати за межі комуністичного «раю». Зрозуміло, що всі мої скарги осідали у сейфах відомства ім. Дзержинського. УКК вбачався мені променем світла під час «перебудови» в московській тъмутараканії, тому я вирішив послухати і нецензурону правду.

Вечір УКК на Олегівській, 10. Сидять, справа наліво: Михайло Шуляк, Логгин Бабляк, Олесь Шевченко, Михайло Земляний, Зіновій Мельник.

Фото з архіву Олеся Шевченка.

Вперше я відвідав засідання УКК в приміщенні молодіжного павільйону «Современник», що в Куренівському парку культури і відпочинку ім. Фрунзе. До павільйону заходили обережно, поодинці, зрідка по два-три. Відомий колекціонер грамплатівок з українкою Михайло Зьола запитав мене, чи ми звідсіля вийдемо самі, чи нас виведуть.

А вже незабаром компартія руками Швеця намагалася ошпарити нас брехнею з газети «Вечірній Київ», назвавши громадсько-просвітницьку організацію «Театром тіней». Та в УКК я почув те, що тоді було можна почути тільки з вільних радіохвиль. Зокрема, про злочини Москви в Україні 30-х років. Щоправда, про голодомор мені розповідала ще в 60-х роках дружина моого дядька Івана Чепкого — Явдоха, в ній колгоспізація голodom убила обох синочків. А в 70-х роках свідок голодомору робітник Володимир Геращенко розповідав мені, що тоді він змушений був шукати поживу навіть в нейстівному — у кізяках.

Пригадую, виступили два Сергії — Плачинда і Білокінь, але говорили вони не зовсім так, як це розіграв Швець у своєму «Театрі тіней». Прозвучали слова про трагічну долю наших дідів і прадідів. Інший сказав, що в часи потепління нічого не згоріло. Я подумав — що ж тоді горіло у Видубецькому і в університеті від Погріальських і «невідомих»?